

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINING BUDJET TIZIMI VA UNDA MAHALLIY BUDJETLARNING O‘RNINI KENGAYTIRISH MASALALARI

Ashirov Jasur Dilshod o‘g‘li

O‘zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi magistratura talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10828026>

Annotatsiya. Davlat budjeti barqarorligini ta'minlash, hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan rivojlantirish borasidagi tafovutlarni qisqartirish ko'p jihatdan mahalliy budjetlarning daromad bazasini kengaytirish bilan bog'liq. Shundan kelib chiqqan holda, mazkur maqola mahalliy budjetlarning daromad bazasini kengaytirish masalalari muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: budjet, davlat budjeti, budjet tizimi, mahalliy budjet, budjet daromadlari, budjet xarajatlari, profitsit, defitsit, muvozzantli budjet, budjet siyosati.

BUDGET SYSTEM OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN AND ISSUES OF EXPANDING THE ROLE OF LOCAL BUDGETS IN IT

Abstract. Ensuring the stability of the state budget, reducing the differences in socio-economic development of regions is largely related to the expansion of the income base of local budgets. Based on this, this article discusses the issues of expanding the revenue base of local budgets.

Key words: budget, state budget, budget system, local budget, budget revenues, budget expenditures, surplus, deficit, balanced budget, budget policy.

БЮДЖЕТНАЯ СИСТЕМА РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН И ВОПРОСЫ ПОВЫШЕНИЯ РОЛИ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ В НЕЙ

Аннотация. Обеспечение стабильности государственного бюджета, сокращение различий в социально-экономическом развитии регионов во многом связано с расширением доходной базы местных бюджетов. Исходя из этого, в данной статье рассматриваются вопросы расширения доходной базы местных бюджетов.

Ключевые слова: бюджет, государственный бюджет, бюджетная система, местный бюджет, доходы бюджета, расходы бюджета, профицит, дефицит, сбалансированный бюджет, бюджетная политика.

Amalga oshiralayotgan iqtisodiy islohotlar O‘zbekistondagi budjet jarayonini, ya’ni budjet loyihasini ishlab chiqish, muhokama qilish, qabul qilish, ijro etish va ijrosi yuzasidan hisobotayyorlashgacha bo‘lgan chora-tadbirlarni yanada takomillashtirish, budjet tomonidan bir yildan ortiq davom etadigan davlat dasturlarini moliyalashtirilishini ta'minlashni yaxshilash, davlat dasturlarini bajarish uchun kerak bo‘lgan moliyaviy resurslar bilan bog‘lash va budjet jarayonini oshkoralik darajasini oshirishni taqozo etmoqda. Ma'lumki, O‘zbekiston Respublikasi Budjet Kodeksiga asosan budjet buyurtmasida kelgusi uch yil uchun budjet mablag‘lari hisobidan amalga oshiriladigan xarajatlar budjet tasnifiga muvofiq aks ettiriladi [1].

Budjet tizimi muayyan mamlakatning o‘ziga xos xususiyatlari, jumladan, ijtimoiy-iqtisodiy, huquqiy va boshqa xususiyatlarining butun majmui asosida shakllanadi. Budjet tizimi bu turli darajadagi budjetlar va budjet mablag‘lari oluvchilar yig‘indisini, budjetlarni tashkil

etishni va tuzish tamoyillarini ifodalaydigan, budget jarayonida ular o'rtasida, shuningdek budgetlar hamda budget mablag'lari oluvchilar o'rtasida vujudga keladigan o'zaro munosabatlar majmuidir.

Ko'pchilik hollarda, soddarok tarzda, budget tizimi deyilganda, mamlakatdagi mavjud budgetlar to'plami (majmui) tushuniladi [2]. Demak, budget tizimi - bu iqtisodiy munosabatlarga, davlat tuzilishiga va qonun normalariga asoslangan, davlat, ma'muriy- hududiy tuzilishlarning, budget munosabatlarida mustaqil bo'lgan davlat tashkilotlari va fondlarining majmuidir.

O'zbekiston Respublikasi Budget kodeksining "Budget tizimi tushunchasi va printsiplari" deb nomlanuvchi 2-bobi 6-moddasida "Budget tizimi barcha darajadagi budgetlar, davlat maqsadli jamg'armalari budjetlari va budget tashkilotlarining budjetdan tashqari jamg'armalari, budget tizimi budjetlarini tuzish va tashkil etish printsiplari, ular o'rtasida budget jarayoni mobaynida yuzaga keladigan o'zaro munosabatlar yig'indisini o'zida ifodalaydi"-deb, tushuntirish berilgan [1].

Budget tizimi mamlakat budget tuzilishining tarkibiy qismi bo'lib, uning ma'lum bir qismini o'zida ifoda etadi. Shu ma'noda, budget tizimi mamlakat budgetining o'zaro bog'liqlikda bo'lgan bo'g'inlarining o'zaro yig'indisidan iboratdir. Mamlakatning budget tizimi jamiyatning siyosiy tuzilishiga, davlatning iqtisodiy tizimiga va uning ma'muriy-hududiy bo'linishiga bevosita bog'liq bo'ladi. Mamlakatning budget tizimi ikki yoki uch bo'g'inli bo'lishi mumkin.

Unitar davlatlar deb yuritiladigan mamlakatlarda budget tizimi ikki bo'g'indan (markaziy va mahalliy budgetlar), federativ davlatlar deb yuritiladigan mamlakatlarda esa uch bo'g'indan (markaziy budget, federatsiya a'zolari budjetlari va mahalliy budgetlar) iborat bo'lishi mumkin [3].

Har bir mamlakatning budget tizimi ma'lum bir printsiplarga tayanadi. O'zbekiston Respublikasi budget tizimiga xos bo'lgan printsiplar esa quyidagilardan iborat:

Budget tizimining yagonaligi printsipli budget hujjatlari va budget hisobotlarining shakllari, budget tasnifi yagona bo'lishi hamda budget tizimi budjetlarining daromadlari va xarajatlarini shakllantirish hamda ijro etish, budget hisobini yuritish va budget hisobotini tuzishning yagona tartibini ko'zda tutadi.

Masalan, O'zbekiston Respublikasining barcha viloyat, tuman, shaharlarining budjetlari bir xil, yagona belgilangan tartib asosida shakllantirilib, yagona me'yorlar asosida ulardan xarajatlar amalga oshiriladi. Qolaversa, mamlakat hududidagi barcha budjetdan moliyalashtiriladigan tashkilot va muassasalar hududiy joylashuvidan qat'iy nazar bir xil budget qonunchiliga rioya etadi.

Budget tizimining O'zbekiston Respublikasi ma'muriy-hududiy tuzilishiga muvofiqligi printsipli esa budget tizimi O'zbekiston Respublikasining ma'muriy-hududiy tuzilishiga muvofiq bo'lishi lozimligini ifodalaydi. Ya'ni, 14 ta yirik ma'muriy hududlar (Qoraqalpog'iston Respublikasi, 12 ta viloyat va Toshkent shahri) hamda mazkur hududlar tarkibiga kiruvchi tuman va shaharlar soniga teng jami 220 ga yaqin mahalliy budjetlar mavjud.

Budget tizimi budjetlarining balansiligi va o'zaro bog'liqligi printsipli budget tizimi budjetlarida nazarda tutilgan xarajatlar hajmi ularning daromadlari va taqchillikni qoplash manbalari yig'indisining hajmiga muvofiq bo'lishini, hamda budget tizimi budjetlarini tuzish va ijro etishda budjetlarning mablag'lari mazkur budjetlarning balansiligini ta'minlash uchun ular o'rtasida qayta taqsimlanishi mumkinligini anglatadi.

Misol uchun, biror viloyat budjetining, yoki tuman budjetining daromadlari miqdori xarajatlari miqdoriga teng bo'lishi lozim. Agar xarajatlarni qoplashga etarli daromadlar bo'lmasa, viloyat budjetiga respublika budjetidan, tuman budjetiga esa o'zi bo'ysunuvchi viloyatning budjetidan turli xil moliyaviy yordamlar(budjet transfertlari) hisobiga daromadlar xarajatlarni qoplashga etarli miqdorda shakllantiriladi, ya'ni balanslashtiriladi⁶. Budjet jarayonida tuman budjetlari faqatgina o'zlari bo'ysunuvchi viloyat budjeti bilan, viloyatlar budjetlari esa faqat respublika budjeti bilan o'zaro bog'liqda bo'ladi.

Budjet tizimi budjetlari daromadlarini prognoz qilish va xarajatlarini rejalashtirish printsipli budjet tizimi budjetlarini tuzishda budjet tasnifiga muvofiq, daromadlar ularning aniq manbalari bo'yicha prognoz qilinishini, xarajatlar esa yo'nalishlar bo'yicha rejalashtirilishini bildiradi.

Misol uchun, biror viloyat budjetini tuzishda mazkur budjetga yil davomida tushishi ko'zda tutilgan daromadlar miqdori va ularning manbalari, ya'ni soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar, shuningdek soliq bo'lmagan to'lovlar miqdori oldindan belgilangan tartib va me'yorlar asosida prognoz qilinadi. Ya'ni, viloyat budjetining daromadi yil davomida qancha miqdorda bo'lishi, har bir soliq turidan, aytaylik mol-mulk solig'i yoki er solig'idan yil davomida qancha miqdorda daromad tushishi ma'lum normativ va metodlar asosida oldindan puxta hisob-kitob qilinib, prognozlashtiriladi.

Budjet tizimi budjetlari mablag'laridan foydalanishning aniq yo'naltirilganligi va maqsadlilik xususiyati printsipli esa budjet tizimi budjetlarining mablag'lari muayyan budjet tashkilotlari va budjet mablag'lari oluvchilarga ushbu mablag'lardan belgilangan maqsadlarni moliyalashtirishda foydalanish uchungina ajratilishini nazarda tutadi.

Misol uchun, biror maktab ish haqi uchun ajratilgan mablag'lardan kapital ta'mirlash yoki kommunal to'lovlardan qarzlarni to'lash uchun foydalanishi mumkin emas.

Budjet tizimi budjetlarining mustaqilligi printsipli budjet tizimining turli darajadagi budjetlari mustaqil ekanligini bildiradi.

Ya'ni, viloyatlar budjetlari yoki tuman budjetlari amaldagi qonunchilik doirasida o'zidan yuqori turuvchi budjet bo'g'iniga bog'liq bo'lmagan holda daromadlarni shakllantirish yoki xarajatlarni amalga oshirishi mumkin.

Budjet tizimi budjetlari mablag'laridan foydalanishning natijadorligi printsipli budjet jarayoni ishtirokchilari budjet tizimi budjetlarini tuzish va ijro etishda o'zlariga berilgan vakolatlar doirasida budjet tizimi budjetlarining belgilangan hajmdagi mablag'laridan foydalangan holda natijaga erishish zaruriyatini ifodalaydi.

Kassaning yagonaligi printsipli esa budjet tizimi budjetlarining barcha daromadlari Yagona g'azna hisobvarag'iga kiritilishini va ularning xarajatlarini to'lash ushbu hisobvaraqdan amalga oshirilishini anglatadi.

Ma'lumki, 2007 yildan boshlab respublikamizning barcha hududlaridagi budjet tashkilotlari va muassasalari to'liq g'aznachilik tizimiga o'tkazildi. Viloyat, tuman budjeti va ulardan moliyalashtiriladigan barcha budjet tashkilotlari va muassasalarining joylashgan joyidan yoki hisob raqami qaysi bankda bo'lishidan qat'iy nazar ularning daromadlari Yagona g'azna hisobvarag'iga kiritiladi(jamlanadi) va o'z navbatida xarajatlarni amalga oshirishda ham g'aznachilik tizimi orqali mablag'dan foydalanish mumkin.

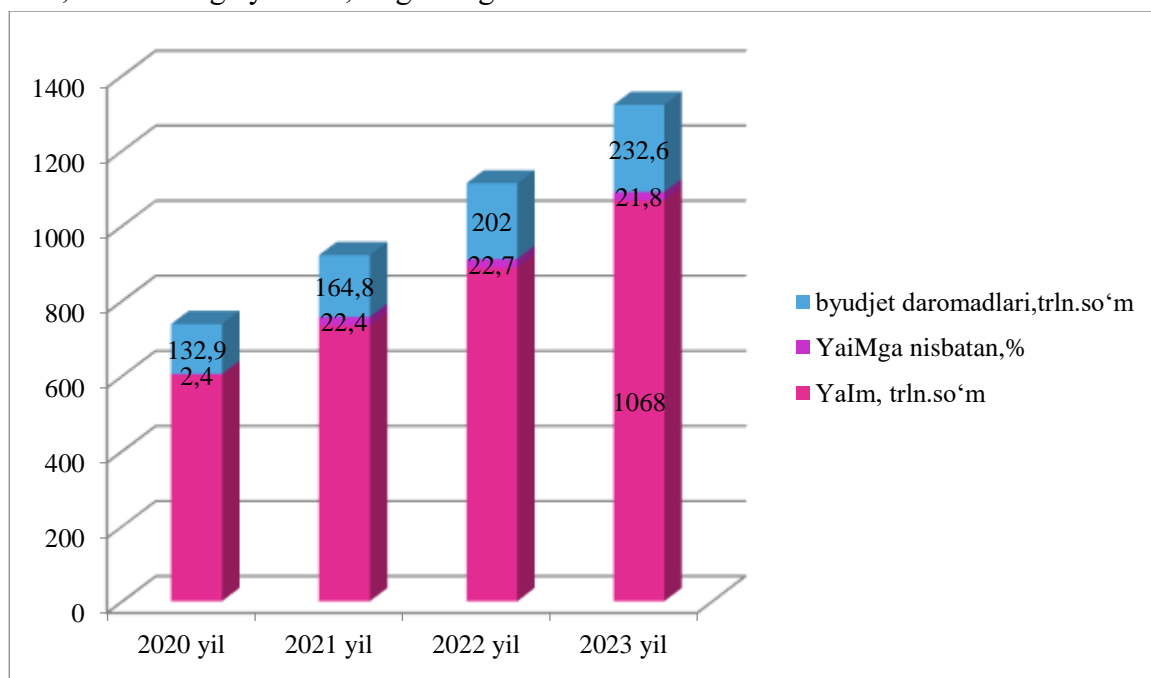
Budjet jarayoni ishtirokchilarining javobgarligi printsipi budjet jarayonining har bir ishtirokchisi budjet jarayonining har bir bosqichida o'z harakatlari uchun javobgar bo'lishini nazarda tutadi.

Ma'lumki, budjet jarayonida davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, davlat moliyaviy nazorat organlari, budjet tashkilotlari va budjet mablag'lari oluvchilar ishtirok etadilar. Mazkur sub'ektlarning har biri budjet jarayonidagi o'z harakatlari uchun javobgar bo'ladilar.

Ochiqlik printsipi davlat budjetini va davlat maqsadli jamg'armalari budjetlarini ko'rib chiqish hamda qabul qilish tartib-taomillarining jamiyat va ommaviy axborot vositalari uchun ochiqligini bildiradi.

Qolaversa, tasdiqlangan davlat budjeti va davlat maqsadli jamg'armalari budjetlari daromadlari va xarajatlarining miqdori, tarkibi to'g'risidagi axborot ommaviy axborot vositalarida (gazeta, jurnal, byuleten, hamda maxsus internet saytlari) va O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining rasmiy veb-saytida e'lon qilinib boriladi. Shuningdek, davlat budjeti va davlat maqsadli jamg'armalari budjetlari choraklik, yarim yillik, 9 oylik va yillik ijrosining borishi to'g'risidagi axborot ommaviy axborot vositalarida chop etiladi.

Davlat budjeti va davlat maqsadli jamg'armalari budjetlari daomatlari va xarajatlarining prognozi va ularning choraklik va yillik ijrosi O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligining rasmiy veb-sayti (www.imv.uz)da doimiy joylashtirilmoqda va yangilab borilmoqda (-diagramma, -jadval). Xususan, Iqtisodiyot va moliya vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, Davlat budjeti daromadlari 2022 yilda 202 trln so'mni (YaIMga nisbatan 22,7 %) tashkil etib, 2021 yilga nisbatan 37,2 trln so'mga yoki 22,6%ga oshgan.

1-diagramma. 2020-2023 yillarda davlat budjeti daromadlari dinamikasi

Hisobot yilida Davlat budjeti daromadlarining YaIMdagi ulushi 22,7%ni tashkil etib, bu ko'rsatkich 2021 yilga nisbatan solishtirilganda 0,3%ga va 2020 yilga nisbatan 0,6%ga oshgan. Hisobot yilida Davlat budjeti tarkibidagi Soliq qo'mitasi ma'murchiligidagi tushumlar 148,4 trln so'mni (jami Davlat budjeti daromadlariga nisbatan 73,4%), Bojxona qo'mitasi bo'yicha

tushumlar 46,0 trln so‘mni (22,8%) hamda boshqa daromadlar va soliq bo‘lmagan tushumlar 7,6 trln so‘mni (3,8%) (qo‘shilgan qiymat solig‘i bo‘yicha qaytarish (qoplab berish) (19,3 trln so‘m) va fuqarolarga xarid summasidan 1% (“kesh-bek”) qaytarishni (0,8 trln so‘m) hisobga olgan holda) tashkil qilgan. Budget tuzilishi (tuzilmasi) - davlat budgetini tashkil etish bilan bog‘liq bo‘lgan munosabatlar majmui (uning ichki bo‘linmalari tarkibi va tuzilmasi, ulardan foydalanish sohalarining funktsional cheklanganligi, o‘zaro bo‘ysunuvchanligi, o‘zaro aloqadorligi va ta’sirchanligi hamda huquqiy tomonlarini inobatga olgan holda)ni bildiradi. Har bir mamlakatning budget tuzilmasi uning milliy- davlat yoki ma’muriy-hududiy tuzilishi bilan belgilanadi [3].

1-jadval

O‘zbekiston Respublikasi davlat budgetining 2020-2022 yillardagi ijrosi[4]

	2020 yil		2021 yil		2022 yil		Tushum o‘sishi (2022-2020 yil)		Tushum o‘sishi (2022-2021 yil)	
	Summa	jamig a nisbatan %da	summa	jamig a nisbatan %da	summa	jamig a nisbatan %da	summa	%da	summa	%da
Davlat budjeti daromadlari	132,938		164,799		202,043		69,105	152,0	37,243	122,6
Bevosita soliqlar-jami	45,207	34,0	58,930	35,8	64,447	31,9	19,240	142,6	5,517	109,4
Bilvosita soliqlar-jami	46,428	34,9	56,290	34,2	71,390	35,3	24,962	153,8	15,100	126,8
Resurs to‘lovlari va mol-mulk solig‘i	21,257	16,0	23,036	14,0	23,913	11,8	2,656	112,5	876	103,8
Boshqa daromadlar va soliq bo‘lmagan tushumlar	20,046	15,1	26,542	16,1	42,293	20,9	22,247	211,0	15,751	159,3

Budget tuzilishi davlat budjeti va mamlakat budget tizimining tashkil etilishini, uning alohida bo‘g‘inlari o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni, budget tizimiga kiruvchi budgetlarning faoliyat yuritishini, ularning huquqiy asoslarini, budgetlarning tarkibi va tuzilishini, budget mablag‘larini shakllantirish va ulardan foydalanish tartib-tamoyillarini belgilaydi.

Mamlakatlarning davlat tuzilishidagi, hokimiyat turli darajalarining budget huquqlaridagi farqlar turli shakldagi va modeldagi budget tuzilishlari mavjudligini belgilaydi.

Jahon amaliyotida budget tuzilishining markazlashtirilgan, markazlashtirishdan chikarilgan va aralash modellari mavjud. Markazlashtirilgan model barcha budgetlar yagona davlat budgetida markazlashtirilishi bilan tavsiflanadi, bunda har bir yuqori budgetga boshqaruvchilik roli birlashtirilgan bo'ladi (Frantsiya, Italiya, Qozog'iston, O'zbekiston). Markazlashtirishdan chikarilgan model budget tizimi markaziy va mahalliy budgetlarining erkinligi bilan tavsiflanadi, bunda ushbu budgetlarning har biri ularning xarajatlarini ta'minlovchi o'z daromadlar manbalariga ega bo'ladi (AQSh, GFR).

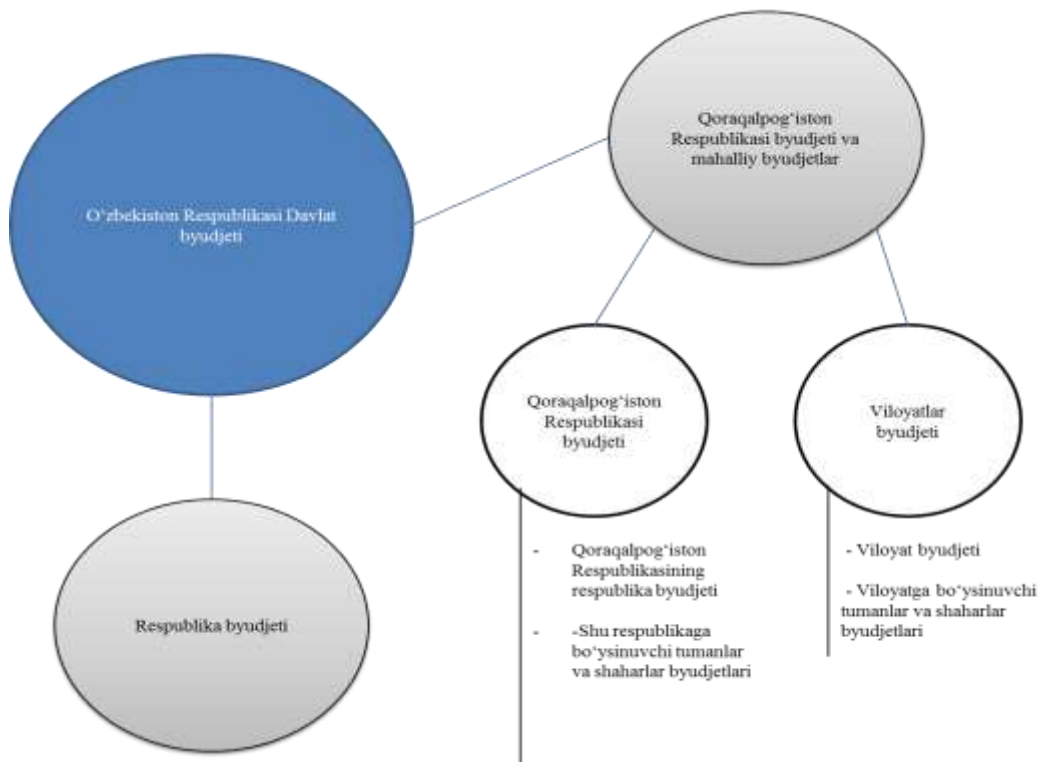
Aralash model markaziy budgetga mahalliy budgetlarni tartibga solish roli birlashtirilishi bilan tavsiflanadi, bunda ushbu budgetlar-ning har biri ularning xarajatlarini ta'minlovchi o'z daromadlar manbalariga ega bo'ladi (Rossiya Federatsiyasi)[3].

Amaldagi tartibga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi budgeti: davlat budgeti, davlat maqsadli jamg'armalari va budget tashkilotlarining budgetdan tashqari jamg'armalaridan tashkil topadi.

O'zbekiston Respublikasi budget tuzilmasining bo'g'inlari ham o'z navbatida tarkibiy tuzilishga ega.

Davlat budgeti quyidagi darajadagi budgetlardan iborat:

- 1) O'zbekiston Respublikasining respublika budgeti;
- 2) Qoraqalpog'iston Respublikasi budgeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy budgetlari.

1-rasm. O'zbekiston Respublikasi davlat budgetining tarkibiy tuzilishi

Manba: muallif ishlanmasi.

Respublika budjeti - davlat budjetining umumdavlat ahamiyatiga molik tadbirlarni moliyalashtirishda foydalaniladigan qismi bo'lib, unda daromadlar manbalari va ulardan tushumlar miqdori, shuningdek moliya yili mobaynida aniq maqsadlar uchun ajratiladigan mablag'lar sarfining yo'nalishlari va miqdori nazarda tutiladi.

Mahalliy budjet - davlat budjetining tegishli viloyat, tuman, shahar pul mablag'lari jamg'armasini tashkil etuvchi bir qismi bo'lib, unda ma'lum ma'muriy birlikning daromadlar manbalari va ulardan tushumlar miqdori, shuningdek, moliya yili mobaynida aniq maqsadlar uchun ajratiladigan mablag'lar sarfining yo'nalishlari va miqdori nazarda tutiladi.

Qoraqalpog'iston Respublikasining budjeti – davlat budjetining Qoraqalpog'iston Respublikasi pul mablag'lari jamg'armasini tashkil etuvchi bir qismi bo'lib, unda mazkur hududning daromadlar manbalari va ulardan tushumlar miqdori, shuningdek moliya yili mobaynida aniq maqsadlar uchun ajratiladigan mablag'lar sarfining yo'nalishlari va miqdori aks ettiriladi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi budjeti Qoraqalpog'iston Respublikasining respublika budjetini hamda respublikaga (Qoraqalpog'istonga) bo'ysunuvchi tumanlar va shaharlar budjetlarini o'z ichiga oladi.

Viloyatlar mahalliy budjetlari tuzilmasiga viloyat budjeti, viloyat tarkibidagi tumanlar va shaharlarning budjetlari kiradi. Tumanga bo'ysunadigan shaharlari bo'lgan tumanning budjeti esa tuman budjetini va tuman bo'ysunuvidagi shaharlar budjetlarini o'z ichiga oladi. Toshkent shahar mahalliy budjeti tuzilmasi shahar budjeti va shahar tarkibiga kiruvchi tumanlarning budjetlaridan iborat.

Mahalliy budjetlar - Qoraqalpog'iston Respublikasi budjeti, viloyatlar budjetlari, Toshkent shahar budjeti, hamda mazkur budjetlarga kiruvchi quyi (shahar, tuman) budjetlarni o'z ichiga oladi.

Ularning daromadlari va xarajatlari tarkibi, budjet jarayoni va budjet huquqi qonun bilan belgilangan. Mahalliy budjetlar O'zbekiston Respublikasi davlat budjetida muhim tarkibiy qismni tashkil etadi va mahalliy hukumat organlarining faoliyat ko'rsatishlarida moliyaviy manba bo'lib hisoblanadi. Shuningdek, mahalliy budjet asosiy moliyaviy reja sifatida tegishli hududning iqtisodiy-ijtimoiy taraqqiyotining barcha sohalari va yo'nalishlarini to'liq qamrab oladi.

Yuqoridagilar bilan birgalikda, mahalliy budjetlar umumdavlat iqtisodiy va ijtimoiy vazifalarini amalga oshirishda, birinchi navbatda davlat mablag'larini taqsimlash va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Mamlakatda yaratilgan YaIMni taqsimlash va aholiga etkazish asosan budjet tizimi orqali amalga oshiradi. Bunda xalq ta'limi, sog'liqni saqlash, ijtimoiy ta'minot, uy-joy kommunal xizmat sohasi bilan bog'liq asosiy xarajatlar mahalliy budjetlar hisobidan amalga oshiriladi.

Davlat tomonidan ijtimoiy himoya bilan bog'liq siyosatni amalga oshirish katta miqdordagi moddiy va moliyaviy resurslarni talab qiladi va bu muhim vazifalar mahalliy hokimiyat organlariga yuklatilgan. Aholini ijtimoiy himoya qilish bilan bog'liq chora-tadbirlarni moliyalashtirish ham asosan mahalliy budjetlar hisobidan amalga oshiriladi. Umumdavlat pul mablag'larini budjet bo'g'inlari o'rtasida taqsimlanishining asosini hududiy budjetlar mustaqilligi, ularni davlat tomonidan moliyaviy qo'llab-quvatlanishi, ular daromadlarini hududiy manbalar hisobidan shakllanish tamoyillari tashkil etadi. Ushbu tamoyillardan kelib chiqqan holda, mahalliy

budjetlarning daromadlari o'z daromadlari va boshqariladigan manbalar hisobidagi daromadlardan shakllanadi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi budjet kodeksi, <https://lex.uz/docs/2304138>
2. O'zbekiston Respublikasi budjet tizimi: Darslik / Z.X.Srojiddinova. –Toshkent, 2010. – 500 b.
3. Moliya va soliqlar: oliy ta'limning 60310100 - "Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar bo'yicha)", 60411200-"Menejment (tarmoqlar va sohalar bo'yicha)" bakalavriat ta'lim yo'na-lishlari uchun darslik G' B.A.Xasanov, A.A.Xashimov, A.B.Muxametov, A. A. Abduvoxidov, J.M.O'razmatov, G'.B.Akramov, M.A.Narbayeva, D.B.Eshpulatov // prof. B.A.Xasanov tahriri ostida. – T.: "Iqtisodiyot dunyosi", 2022. – 774 b.
4. O'zbekiston Respublikasi Davlat budjeti daromadlarining 2022 yildagi ijrosi bo'yicha dastlabki natijalar, <https://mf.uz/>
5. Abduvoxidov A., Matkuliyeva S. BUDJET SIYOSATI SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING NAZARIY ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH //Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil. – 2023. – T. 1. – №. 8. – C. 5-19.
6. Juliev, M., et al. "Surface displacement detection using object-based image analysis, Tashkent region, Uzbekistan." E3S Web of Conferences. Vol. 386. EDP Sciences, 2023.
7. Khakimova, Muabara Khalilovna. "USE OF THE BRAINSTORMING METHOD IN THE TEACHING OF SOIL SCIENCE AS A FACTOR OF ACHIEVEMENT OF EFFECTIVENESS." Bulletin of Science and Education 6-3 (109) (2021): 56-61.
8. Hakimova, M. K. (2024). THE EFFECT OF FACTORS ON THE NUMERICAL INDICATIONS OF MICROORGANISMS IN IRRIGATED LIGHT COLORED GRAY AND BARRIOUS SOILS.